

मस्य वा । व्यजने हेमच० (पाका) “तालवृत्तेन किं कार्यं लब्धे मलयमारुते” उद्धृतः । अस्य वायोर्युष्णा यथा । “त्रिदोषशमनोवायुर्लघुरः अकीर्तितः” भावप्र० “तालवृत्तभवो वायुस्त्रिदोषजयनो लघुः” राजनि० “न वाति वायुस्तप्ताश्च तालवृत्तानिलाधिकम्” कुमा० स्वार्थे क व० व० कप् वा । तालवृत्तक तलोर्ध्वे अमरः ।

तालव्य त्रि० तालुनि भवः देहावयवत्वात् यत् । तालू-च्चार्येषु “इचुयशानां तालु” इत्युक्तेषु वर्णभेदेषु ।

तालाकट पु० दक्षिणस्थे देशभेदे । तालाकटस्य राजा अण् सोऽभिजनोऽस्य वाऽण् । २ तद्देशवासिजने इतन्नृपे च बह्वेषु अणो लुक् । “ततः शूर्पारकं चैव तालाकटम-यापि वा । वशेचक्रे महतेजा दण्डकांश्च महाबलम्” भा० सं० ३० । सहदेवदक्षिणदिग्विजये । अयमेव देशः तालकटत्वेन वृ० सं० १४ अ० उक्तः तालकटशब्दे दृश्यः ।

तालाख्या स्त्री तालं तल्पत्रयिवाख्यायते आ+ख्या घञर्थे कर्माणि क । सुरानामगन्धद्रव्ये शब्दच० । [अमरः ।

तालाङ्ग पु० तालस्तालचिह्नितः अङ्कः ध्वजोऽस्य । बलदेवे । तालादि पु० “तालादिभ्योऽण् वा” पा० विकारार्थे अण्प्रत्यय-निमित्ते शब्दसमूहे । स च गणः पा० गणसू० उक्ते यथा (तालाङ्गनुषि) वाह्णिण इन्द्रादिश इन्द्रादृश इन्द्रायुध चय, श्यामाक पीयूष्णा । तालं धनुः पक्षे अज्मयतौ । तालं तालमयं वा मद्यम् ।

तालावचर पु० तालेनावचरति अव+चर-अच् । नटे त्रिका० तालि स्त्री तल-प्रतिष्ठायां णिच्-इत् । भूम्यामलक्यां वा ङीप् । तलार्थे (ताडियात्) २ स्थ्याते वृत्ते भरतः । “व-र्मभिः पवनोद्भूतराजतालीवनध्वनिः” रघुः ।

तालिक पु० तालेन करतलेन निर्दत्तः ठक् । चपेटे (चापड्डे) (हाततालि) । ताली+स्वार्थे क । २ तालमूल्याम् स्त्री हेमच० । श्लिखितस्य निवस्यने च शब्दर० । ४ चपेटे स्त्री शब्दर० । ५ तालवल्यां स्त्री राजनि० । “स्वैरं हसन्त्यद्य विधाय तालिकाम्” काशी० ५ अ० । “उच्चाटनीयः करतालिकाणां दानादिदानि भवतीभि-रेषः” नैषधम् । [भाण्डे शृणुये च अजयपालः ।

तालित न० चुरा० तड-क उख लः । १ तलितपटे २ वाद्य-तालिन् पु० व० व० । तलेनर्षिणा प्रोक्तमधीयते शौनका-णनि । तलोक्ताध्वे वृषु । तालो वाद्यत्वेनाख्यस्य इनि । २ दत्तताले त्रि० शशिवे पु० “वैष्णवी पण्णवी ताली खली कालङ्कटः कटः” भा० अतु० १७ । शिवनामोक्तौ ।

तालिश न० चु० तल-श न शित्तम् । पर्यते उष्णादिको० । ताली स्त्री तालेन तद्विर्थासेन निर्दत्ता अण् । (ताडि) १ तालजातसुरायाम् । तल-ग्यन्तात् अच् गौरा० ङीप् । (ताडियात्) २ वृत्तभेदे, अमरः । ३ तालमूल्याम्, (भूद्वामला) ४ वृत्तभेदे राजनि० । ५ आङ्कक्याम्, (अहर) शब्दरत्ना० ६ तालीशपलाख्ये वृत्ते, रत्नमाला । ७ तालकोट्टाटनयन्त्रे (काटि) कुञ्जिकायाञ्च । हेमच० । ८ तालमूल्यां एतत्प्रचरपादके कन्दोभेदे यथा “ताली सा निर्दिष्टा । उद्दिष्टो मो यत्” यथा “ज्ञानी ते जानीते । साख्यं वैहृष्यम्” कन्दोमञ्जरीयाम् । अस्य नारीत्यपि संज्ञोक्ता ।

तालीपत्र न० ताल्या इव पत्रमस्य । तालीशपत्रे राजनि० ।

तालीश न० तालीव रोगान् श्यति शो-ड । स्वनामख्याते वृत्ते राजनि० “तालीशं लघु तिक्तोष्णं श्वासकासकफा-निलान् । निहन्त्यरुचिगुल्मानमवज्जमान्द्रव्ययामयान्” भावप्र० २ भूम्यामलक्यां मेदि० ।

तालीशपत्र न० तालीशं रोगनाशकं पत्रं यस्य । १ स्वनाम-ख्याते वृत्ते, २ भूम्यामलक्याञ्च राजनि० ।

तालीशाद्यमोदक पु० चक्रदत्तोक्ते मोदकभेदे यथा “ताली-शपत्रं मरिचं नागरं पिप्पली शुभा । यथोक्तसंभाग-वृद्ध्या त्वगेले चार्द्धभागिके । पिप्पल्यदृगुणा चात्प्रदेया-सितशर्करा । श्वासकासारुचिहरं तर्पणं दीपनं परम् । हृत्पाण्डुपहृषीरोगघ्नीहृशोषज्वरापहम् । कर्दुतीसार-कासघ्नं मूढवातालुलोभनम् । कल्पयेद्गुडिकां चैतच्चूर्णं पक्वासितोपलासम् । गुडिका स्त्र्यग्निसंयोगाच्चूर्णाङ्गुतरा-स्यता । पौष्टिके स्याहृद्यन्त्येके शुभाय यंशलोचनम्” ।

तालु न० तरन्त्यनेन वर्णाः तृ-जुण् रस्य लः । जिह्वे-न्द्रियाधिष्ठाने (तेलो) स्थानभेदे । “सुखतस्त्रालु निर्भिन्नं जिह्वा तलोपजायते । ततो नानारसो जज्ञे जिह्वया योऽधिगम्यते” भाग० । “निर्मिन्नं तालु वरुणो लोकपालोऽविशङ्करेः । जिह्व-यांशेन च रसान् ययासौ प्रतिपद्यते” भाग० ३।६।१४ श्लो० तालुनि चैकमस्य तच्च कपालाकारं यथोक्तं सुसृते अस्थीनीत्युपक्रमे “एतानि पञ्चविधानि भवन्ति । तद्यथा कपालरुचकतरुणबलयनलकसंज्ञानि । तेषां जातुनितस्वां-सगण्डतालुशङ्खशिरसु कपालानि” अस्थिसंख्याभेदोक्तौ च तत्रैव । तालुनि चैकमित्युक्तम् । “दृष्ट्वा महत्या परिशु-ष्कतालवः” ऋतुसं० स्वार्थे यावा० क्तु । तालुकमप्यत्र अमरः ।